

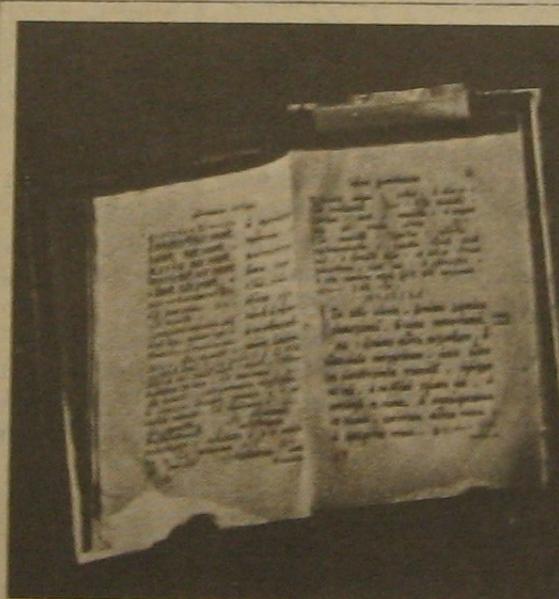
ЦІ ВЕРНЕЦЦА СКАРЫНА НА РАЗІМУ?

Сёння размову ў раздзеле "Вяртанне" працягвае загадчыца
аддзела рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў
нацыянальнай бібліятэкі Беларусі
Таццяна РОШЧЫНА.

Беларуская кніжнасць панесла непал-
раўныя страты. Документы, рукапісныя і
друкаваныя кнігі вывазіліся з Беларусі,
вынішчаліся стагоддзямі. Культурныя каш-
тоўнасці рабаваліся мэтанакіравана і
сістэматычна. Загінулі ці былі распылены
унікальныя прыватныя калекцыі, мана-
стырскія і грамадскія бібліятэкі. Некаторыя
зборы цалкам апынуліся за межамі рэспублікі.
А тое, што засталося, раскідана па шматлікіх
кнігасховішчах краіны і свету.

У 1772 г. у бібліятэку Санкт-Пецярбургскай
акадэміі навук была вывезена з Нясвіжа
бібліятэка Радзівілаў. Пазней частка гэтых кніг
была перададзена Духоўнай акадэміі, частка
апынулася нават у Гельсінгфорсе /Хельсінкі/.
На бібліятэках Пецярбурга і Масквы раз-
ышоўся кнігазбор Полацкай іезуіцкай ака-
дэміі. Сляды бібліятэкі Полацкага кадэцкага
корпуса вядуць у Сімбірск /Ульянаўск/. У XIX
ст. у Пецярбург быў перавезены архіў уніяцкіх
мітрапалітаў, архіў і бібліятэка Сапегаў з Дзя-
речына. У Кіеве захоўваецца бібліятэка Храп-
товічаў са Шчорсаў. У Маскве... У Варшаве...
У Львове...

А ў выніку ўстановы культуры Беларусі, якая
мае глыбокія традыцыі рукапіснай і друкаван-
ай кнігі, сёння значна бяднейшая за
сховішчы Масквы, Санкт-Пецярбурга,
Вільнюса, Кіева, гародоў Польшчы,

- *Дзеяна, бібліятэка
Радзівілаў?*
- *Без "барэтра" і тут не
абыйсціся...*
- *След вядзе ў архівы КДБ*

ялістам фонды ў толькі што створаным аддзе-
ле рэдкай кнігі Гродзенскага гісторыка-архе-
алагічнага музея! Іх трэба зрабіць даступнымі,
высвятліць іх навуковы патэнцыял, увесці ў
навуковы ўжытак.

Гэта ж датычыцца і беларускіх рарытэтаў за
межамі рэспублікі. Аптымальны варыянт і на-
ша канчатковая мэта – стварэнне рэ-
спубліканскага банка звестак кніжных
помнікаў Беларусі /незалежна ад месца іх за-
хоўвання/, адзінай сістэмы камп'ютэрнага аб-
слугоўвання. Работа па яго стварэнню ўжо
пачата, але для яе завяршэння патрэбен вялікі
час і сродкі.

На сённяшні ж дзень найбольш эфектыўнае
выкарыстанне кніжных помнікаў магчыма
толькі ў тым выпадку, калі фонды іх раскрыты,
адлюстраваны ў каталогах і апісаннях. Гэтым
шляхам ужо сёння магчыма стварыць
бібліографічную базу для правядзення далей-
шых даследаванняў у галіне гісторыі белару-
скай навукі і культуры.

Галоўны напрамак – далейшая работа над
нацыянальным рэпертуарам "Кніга Беларусі"
– зводным каталогам выданняў XVI–XVIII
ст. на замежных мовах. Распрацоўваецца
бібліографічная праграма "Старадрукі бела-
рускіх сховішчаў". Гэтая серыя выданняў буд-
зе ўключаць у сябе вялізную колькасць
бібліографічных даведнікаў – зводных катало-
гаў, каталогаў і апісанняў асобных калекцый
старадрукаў у бібліятэках, музеях, архівах Бе-
ларусі. Ужо вядзеца праца над зводнымі ка-
талогамі кірыліцы, рускага грамадзянскага
друку, інкунабулаў і інш.

Нягледзячы на тое, што рукапісныя кнігі на Беларусі былі вядомы яшчэ ў XI ст., у кнігасховішчах рэспублікі няма ніводнага старабеларускага рукапісу, які быў створаны раней XVI ст. Беларусь, якая дала свету Францыска Скарыну і пачала друкаць кнігі на роднай мове амаль на 50 год раней за Івана Фёдарава, сёння не мае поўнай калекцыі выданняў свайго першадрукара. Беларусь, дзе працавалі Сымон Будны і Васіль Цяпінскі, не захавала ніводнага асобніка IX кнігі.

Таму адной з найважнейшых задач, якія стаяць перад беларускай культурай, з'яўляецца ўдасканаленне работы па зборанню, захаванню, уліку і выкарыстанню рукапісных помнікаў Беларусі – дзе б яны ні знаходзіліся.

Работу па зборанню кніжных помнікаў вядуць у рэспубліцы бібліятэкі, музеі, архівы, прыватныя калекцыянеры. Але, на жаль, у збіральніцкай працы яшчэ не выкарыстоўваюцца ўсе існуючыя магчымасці. На яе арганізацыі адбываецца адсутнасць археаграфічнай камісіі, якая б каардынавала і накіроўвала збиранне і выданне помнікаў пісьменства. Не выключана, што нейкая частка кніжных помнікаў /у якасці рэчавых доказаў/ захавана ў архівах КДБ. Вядома, што зніклі канфіскаваныя ў 30-х гадах пры арыштах уладальнікаў прыватныя зборы рукапісаў і старадрукаў беларускіх вучоных В.Ластоўскага, Л.Шлюбскага, М.Пятуховіча.

Самая цяжкая проблема – вяртанне кніжнага багацця з-за межаў Беларусі. Праблема гэта ў першую чаргу павінна вырашыцца на дзяржаўным узроўні. Але многае маглі б зрабіць і грамадскія неўрадавыя арганізацыі. Карпатлівую працу па выяўленню і вяртанню вывезеных каштоўнасцей вядзе і камісія "Вяртанне", створаная ў 1988 г. пры Беларускім фондзе культуры.

Адзін са шляхоў вяртання – гэта абмен. Магчыма, нейкую частку беларускіх кніг і рукапісаў можна вярнуць у абмен на частку так званых "трафейных фондаў", якія былі атрыманы па сліяй вайны ў якасці разпарація за панесенныя страты, да ўзаемнай карысці бакоў. Спадзяёмся, што частку старадрукаў, якіх няма на Беларусі, можна будзе вярнуць з буйнейших кнігасховішчаў Расіі і іншых краін Садружніцтва. Дарэчы, у сховішчах рэспублікі захоўваецца менш палавіны нацыянальнага разпертуару выданняў XVI–XVIII ст. ст. Тыя ж выданні, якія немагчыма будзе здабыць у

- **Документальным помнікам -- нацыянальную праграму**
- **Як вярнуць Скарыну на радзіму?**

арыгіналах, будуць замяняцца /і гэта ўжо робіцца/ копіямі на мікраносьбітах.

На жаль, спробы запоўніць лакуны ў фондзе сустракаюцца з вялікім цяжкасцю: буйныя бібліятэкі /напрыклад, Літвы/ адмаўляюць нават у мікрафільмах рукапісных кніг. Пайшла ў мінулае практика бязвыплатнай передачы кніг з абменных фондаў – за адбраныя ў былой "Ленінцы" кнігі мы павінны плаціць вялікія гроши.

Але вяртанне документальных помнікаў – гэта не толькі вяртанне ў прымым сэнсе, бо многія кнігі і рукапісы вярнуць немагчыма. Гэта, у першую чаргу, увядзенне IX у навуковы ўжытак, публікацыі тэксту, інфармаванне даследчыкаў. Так, мы многае страцілі. Але горш за ёсё, што мы не заўсёды ведаем, што і дзе захавалася. У сховішчах Беларусі – бібліятэках, музеях, архівах – захоўваюцца вялікія, большай часткай яшчэ не засвоеныя і нікому невядомыя багацці. Толькі невялікае кола навукоўцаў ведае, што ў аддзеле рукапісаў, рэдкай кнігі і старадрукаў нацыянальной бібліятэкі Беларусі ёсць неблагая калекцыя беларускіх старадрукаў. Сярод IX – 139 асобнікаў беларускай кірыліцы /88 назваў/ – кнігі, выдадзеныя Ф.Скарынам, В.Гарабурдой, П.Мсціславцам, Мамончамі, выданні з друкарні Марлёва, Күцейна, Вільна, Супраслі, Гродна. У калекцыі старадрукаў, што выходзілі на Беларусі ў XVI–XVIII ст. ст. на польскай, лацінскай і іншых мовах, – кнігі з друкарні Мікалая Радзівіла Чорнага ў Брэсце /1560-я гг./, выданні з Ашмян, Слуцка, Нясвіжа, Полацка.

Сярод апошніх набыткаў – асобнік знамітага "Разарыума" /віленскіе выданні 1677 г./ з медзярытамі Аляксандра Тарасевіча, у якім цалкам захаваўся календарны цыкл гравюр; выданні Віленскай акадэміі XVII ст., якіх няма нават у Вільні. Цікавейшымі кропінкамі па гісторыі Беларусі з'яўляюцца старадаўнія хронікі Стрыйкоўскага, Гваніні, Кромера, Бельскага, першыя выданні якіх таксама захоўваюцца ў нацыянальнай бібліятэцы. А якія каштоўныя і зусім невядомыя спецы-

туры Падляшша", якая фінансуецца Беларускім фондам культуры. Прадугледжваецца выпуск 7 бібліографічных і інфармацыйных выданняў, якія будуць уключаць практична поўную інфармацыю аб культурным працэсе на Падляшшы, звязаным з рукапіснай і друкаўнай кнігнасцю.

Адзін з магчымых напрамкаў работы па бібліографічнаму ўліку помнікаў кніжнай культуры – рэканструкцыя стражаных /альбо апісанне захаваўшыхся/ гістарычных кніжных калекций, якія існавалі на Беларусі, напрыклад, Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў і інш. У даным выпадку друкаўныя каталогі калекций – найболш верагодныя шлях вяртання IX на Бацькаўшчыну, асабліва калі іх фізічнае вяртанне /нават захаваўшыхся частак/ стаіць пад вялікім пытаннем. Праграма бібліографічнай рэканструкцыі магла б уключаць у сябе шэраг тамоў: рэпринтныя выданні захаваўшыхся волісаў, ілюстраваны каталог захаваўшайся часткі кнігазбору, манаграфію па гісторыі бібліятэкі. Гэта ў першую чаргу магло б датычыцца бібліятэкі Храптовічаў, вяртанню якой фонд культуры прыкладае немалыя намаганні.

Вядзеца работа /разаслана анкета, паступае першая інфармацыя/ над складаннем рэспубліканскага даведніка "Фонды кніжных помнікаў у бібліятэках, музеях, архівах Беларусі". Магчыма, будуць аўянданы намаганні /перамовы/ аб гэтым вядуцца/ з Галоўным архіўным упраўленнем аб выданні сумеснага даведніка, дзе былі б звесткі і пра дакументальныя помнікі бібліятэк і музеяў.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі, цэнтральная навуковая бібліятэка АН Беларусі і Галоўным архіўным упраўленнем распрацаваныя праплановыя па стварэнню нацыянальнай праграмы па фарміраванню, захаванню і выкарыстанню фондаў дакumentальных помнікаў на Беларусі. Для яе выканання неабходна цесная сувязь і каардынацыя дзеянасці і ўстаноў фондаў трымальнікаў /бібліятэк, музеяў, архіваў/, і навуковых і грамадскіх установ, якія адыгрываюць важную ролю ў захаванні культурнай спадчыны – Беларускага фонду культуры, Скарынінскага цэнтра, таварыства "Бацькаўшчына", аховы помнікаў, кнігалаюбаў і г.д., а таксама клубаў і секцый бібліяфілаў і эксплібрисістаў, прыватных калекцыянераў. Калі гэта праграма будзе выконвана – вырашыцца галоўнае: вяртанне нашага мінлага, нашай спадчыны, нашай гісторыі.